

La conquesta de Múrcia

Josep-David GARRIDO I VALLS
Doctor en història

Limitada per sempre l'expansió de la Corona catalanoaragonesa a la península Ibèrica a Almisrà (1244), a terres de l'antiga vall de Biar, la tasca conqueridora del rei dels catalans, d'Aragó i senyor de Montpeller tingué un digne epíleg, però, a Múrcia (1266), quan un Jaume I exultant de satisfacció contemplà la seva senyera d'or i gules onejant a l'alcàsser dels Banū Hūd (*Llibre dels feits*, cap. 443):

E quant venc al quart dia aguisam cinquanta cavallers ab llurs escuders e ab llurs cavalls armats, e ab cent vint ballesters de Tortosa. E nós esperam-los costa l'aigua de Segura, prop l'alcàsser, esperant quan vendrien, e quan metrien nostra senyera sus, e tenrien les torres los nostres. E tardàvem molt los nostres de pujar sus; e nós pregàvem sancta Maria de ço que nós desitjàvem que ella fos aquí adorada e creüda que ho acabàssem e que ella que en pregàs lo seu car fill. E havíem gran dubte que no els presessen pus que tant tardaven. E, quan nós haguem estat una gran peça, nós vim la nostra senyera llassús en l'alcàsser, e les torres guarnides ben e gent d'hòmens e de ballesters nostres. E davallam en terra de nostre cavall e graïm a Nostre Senyor Déu la mercè que ell nos havia feita, e ficam los genolls, ploram e besam la terra; e tornam-nos-en a nostra albergada.

O sia, fet i fet, *Llibre dels feits* en mà, quasi la mateixa emoció que sentí vint-i-set anys abans quan veié les seves armes heràldiques al capdamunt de la torre de la porta coneguda com de la roca o *Bāb as-Sakhar* de la ciutat de València (*Llibre dels feits*, cap. 282):

E quant venc altre dia a hora de vespres enviam a dir al rei e a Raiç Abulhamalet, per tal que sabessen los cristians que nostra era València, e que negun mal no els faessen que metessen nostra senyera en la torre que ara és del Temple. E ells dixeren que els plaïa. E nós fom entre la rambla e el reial e la torre. E, quan vim nostra senyera sus en la torre descavalcam del cavall, e endreçam-nos vers orient, e ploram de nostres ulls, e besam la terra per la gran mercè que Déus nos havia feita.

Ara bé, des d'aquell dia de Sant Miquel gloriós (atziac per als vençuts) de 1238 fins al de la Canclera de 1266, precisament el dia del natalici reial, havien passat més de dues dècades i mitja. El rei arreplegava orgullós un altre trofeu per a afegir al seu currículum conqueridor, personal i intransferible; però, nogensmenys, la conquesta de Múrcia també culminava l'esplendor del seu regnat. L'empresa no fou ben bé del gust dels seus súbdits: Aragó es negà a col·laborar-hi i Catalunya —ai, Catalunya! El «millor regne d'Espanya» arran d'això— hi participà amb reserves. En definitiva, tot era dat

i beneït des que Jaume I i l'encara infant Alfons de Castella pactaren la frontera meridional valenciana al port de Biar en març de 1244. I ara? Com si les intromissions de Castella en els afers valencians i catalanoaragonesos en general no haguessin mai existit: la pugna per Xàtiva, l'ajut continuat al *wazīr* rebel Abū Muhammad ibn Hudhayl «al-Azraq», la qüestió navarresa, els retrets del rei castellà a Jaume I pel casament de l'infant Pere amb Constança de Sicília, etc. Massa greuges que no invitaven a confiar-se, com si el rei català oblidés les paraules pronunciades per ell mateix quan l'infant Alfons, ara el seu gendre i rei de Castella, pretengué fer seva Xàtiva:

E vosaltres, castellans, cuidats passar ab vostres menaces, e aquelles esperar-les vos he. E deïts, si àls volets dir, que pus àls no recaptats si açò no, sapiats que iré-me'n ma carrera, e vós fets lo que porets. [...] No ha hom al món que vosaltres no féssets eixir de mesura, per ço quant fets totes les coses ab ergull, e cuidats-vos que tot ço que vós volets deja hom fer (*Llibre dels feits*, cap. 347 i 348).

Paraules recollides pel *Llibre dels feits*, les memòries reials, precisament escrites per a ser recordades. Jaume I s'enorgullia de complir els pactes dels seus avantpassats, però Castella marcava —i això el rei català no ho desconeixia— les regles del joc. Els tractats de Tudellén (1151), Cazola (1179) i Almisrà (1244),¹ que confirmava l'anterior, així ho demostraven. Per què si no l'ensarronada d'Alcaraz (1243), on els enviats del soldà murcià, sembla ser que *gratis et amore*, lliuraren la ciutat de Múrcia i territori dependent a Castella? Per què? Ah! I ja posats en la qüestió, fins a on arribaven els límits d'aquell —en teoria més que en la pràctica— soldanat?

La qüestió no és fútil, puix que estava en joc ni més ni menys que el lideratge hispànic i Jaume I, que havia de ser-ne conscient, deixà fer confiat —ai, les preocupacions familiars i el deler per casar tan ricament les filles!— fins que els castellans, envalentits, es presentaren sense oposició quasi a les portes de Xàtiva. Aleshores reaccionà, però massa tard. El soldà de Múrcia, a imitació del de Granada, s'havia lligat senyorialment a Castella, la qual cosa deixava poc marge de maniobra als catalanoaragonesos, a risc d'entrar en guerra oberta amb el regne cristià veí, una idea que d'antuvi repugnava a Jaume I i que, de més a més, resultava a la pràctica difícil amb tot el sud valencià encara aixecat en armes.

1. Sobre el significat i l'abast d'aquests tractats entre la Corona catalanoaragonesa i Castella, ultra l'aportació ja clàssica de Salvador CARRERES ZACARÉS, *Tratados entre Castilla y Aragón. Su influencia en la terminación de la Reconquista. Discurso leído en el ejercicio del grado de Doctor en Filosofía y Letras el día 2 de junio de 1908 en la Universidad Central*, València, 1908, i la de Juan TORRES FONTES, *La delimitación del Sudeste peninsular. Tratados de partición de la Reconquista*, Múrcia, 1950, vegeu Josep-David GARRIDO, «El tractat d'Almisrà i el seu context històric», a *Almirra. Aportacions a la seua història IV*, El Camp de Mirra, 2004, p. 20-39; Josep-David GARRIDO, «Almisrà, història d'un topònim», a *Festes Majors. Moros i Cristians 2004*, El Camp de Mirra, 2004; Josep-David GARRIDO, «Els testimonis castellans del tractat d'Almisrà», a *Festes Majors. Moros i Cristians 2005*, El Camp de Mirra, 2005; Josep-David GARRIDO, «L'infant Alfons de Castella», a *Festes Majors. Moros i Cristians 2006*, El Camp de Mirra, 2006, p. 112-118; Josep-David GARRIDO, «El tractat de Cazola, antecessor del d'Almisrà», a *Festes Majors. Moros i Cristians 2007*, El Camp de Mirra, 2007, p. 50-54. L'abast limitat de les publicacions eixides d'una població tan modesta com és el municipi del Camp de Mirra, a l'antiga vall de Biar, m'ha obligat a reincidir sobre tot això a Josep-David GARRIDO, «Almisrà, un topònim important del regnat de Jaume I», a *Miscehlània Joaquim Molas*, volum II, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, p. 5-28. De més a més, no m'estic de referir-me ací a l'esforç fet per aquesta petita població en la representació de l'obra teatral *El naixement de Jaume I*, escrita per mi i estrenada el 28 de juny de 2008 en commemoració del vuitè centenari del naixement del monarca, que ha merescut l'atenció de l'Institut d'Estudis Catalans, que m'ha fet l'honor de publicar-la (Barcelona, 2008). Altrament, relacionat amb l'argument de l'obra, vegeu també Josep-David GARRIDO, «Jaume I, fill de Pere el Catòlic i Maria de Montpeller», a *Festes Majors. Moros i Cristians 2008*, El Camp de Mirra, 2008, p. 89-108.

Múrcia,² però, no era pas Granada, ni els Banū Hūd —estirp gloriosa en temps passats— els Banū Nasr. De més a més, la condició geogràfica de l'una i l'altra determinà llur futur respectiu: la primera sucumbí aviat, ja que mai no fou capaç de bastir una oposició efectiva al domini cristià; la segona, tanmateix, allargà, mercè a l'ajut nord-africà, l'agonia d'al-Àndalus fins a la fi del segle xv.

LA MÚRCIA QUE PACTÀ A ALCARAZ

De la Múrcia rebel al poder almohade eixí, nogensmenys, el darrer alè d'esperança d'al-Àndalus, en la figura del seu governant Abū 'Abd Allāh Muhammad ibn Yūsuf ibn Hūd al-Judhāmī,³ que foragità els nord-africans de la capital del Segura en 1228, un any abans del cop d'estat de Zayyān —Za'èn en àrab dialectal andalusí— a València, que acabà amb el regnat del *sayyid* almohade Abū Zayd 'Abd ar-Rahmān,⁴ el qual debades s'alià després amb Jaume I per a recuperar el poder perdut.

Ibn Hūd, entronitzat a Múrcia, s'autoproclamà *Mu'izz ad-Dīn* —'magnificador de la religió'— i *al-Mutawakkil 'alā Allāh* —'qui confia els seus afers a Déu'. Reconegué, en oposició a la secta almohade, la primacia espiritual del califa de Bagdad, que li concedí el títol d'*Amīr al-Muslimīn* —'comandador dels musulmans'— i inicià la reconquesta, que no acabà de fructificar, d'al-Àndalus. L'entronització a València de Zayyān, que mai no acceptà el cabdillatge del murcià, fou aprofitat pels valís d'Alzira, Xàtiva i Dènia per a unir-se a Ibn Hūd, el qual, finalment, fracassà en el seu desig de controlar tot al-Àndalus. Ibn Nasr, el fundador de la dinastia nassarita granadina, s'aixecà en armes contra ell en 1232. Sis anys després, Ibn Hūd *al-Mutawakkil 'alā Allāh* moria assassinat a Almeria.

A Ibn Hūd el succeí a Múrcia el seu fill Abū Bakr Muhammad *al-Wāthiq bi-llāh al-Mu'tasim bi-hi'* —'el confiat en Déu' i 'protegit d'Ell'—, que aleshores era menor d'edat i fou destituït pel lloctinent d'Ibn Hūd, l'alfaquí Abū Bakr Azīz ibn 'Abd al-Mālik ibn Sulaymān ibn Muhammad ibn Muhammad ibn Khattāb.⁶ Aquest fracassà políticament i militar, per acabar sent víctima d'una revolta —possiblement instigada per l'exrei valencià Zayyān— i assassinat en abril de 1239. Abū Jamīl Zayyān ibn Abī-l-Hamalāt ibn Mudāfi' ibn Yūsuf ibn Sa'd ibn Mardanīx, el vençut a València, s'entronitzà ara a Múrcia. Fidel a la seva manera de fer quan regnava a la capital del Túria, cercà de nou l'ajut dels hàfsides de Tunis i reconegué l'autoritat superior d'Abū Zakariyyā' Yahyā ibn 'Abd al-Wāhid. Zayyān mantingué correspondència diplomàtica amb el tunisià, de qui no trobà més que

2. Per a la història de Múrcia des de la descomposició de l'Imperi almohade fins a la conquesta castellana, continua sent fonamental el treball d'Emilio MOLINA LÓPEZ, «Murcia en el marco histórico del segundo tercio del siglo XIII (1212-1258)», a *Historia de la Región Murciana*, vol. III, Múrcia, Mediterráneo, 1980, p. 188-263. Vegeu també, entre altres, Emilio MOLINA LÓPEZ, «Azīz b. Jattāb, destacada personalidad política, científica y literaria murciana del siglo XIII», *Miscelánea Medieval Murciana*, núm. 4 (1978), p. 63-86; Emilio MOLINA LÓPEZ, «El Levante y Almería en el marco de la política interior del emir murciano Ibn Hūd al-Mutawakkil (1236-1238)», *Awrāq*, núm. 2 (1979), p. 55-63; Emilio MOLINA LÓPEZ, «La *Wizāra 'Isāmiyya* de Orihuela, el más prestigioso centro político y cultural de al-Andalus en el siglo XIII», *Anales del Colegio Universitario de Almería*, núm. 1 (1979), p. 65-77; Emilio MOLINA LÓPEZ, «El gobierno de Zayyān b. Mardaniš en Murcia (1239-1241)», *Miscelánea Medieval Murciana*, núm. 7 (1981), p. 5-31. També cal tenir en compte pel seu interès, tot i que abraçant tota la península Ibèrica i un espai temporal des del segle xi, la síntesi de María Jesús VIGUERA MOLINS, *Los reinos de taifas y las invasiones magrebíes*, Madrid, Mapfre, 1992. És important també, malgrat el temps passat, el llibre de Mariano GASPÀR REMIRO, *Historia de Murcia musulmana*, Saragossa, 1905, reimprès per l'Acadèmia Alfonso X el Sabio de Múrcia (1980).

3. Atenció, *dh* representa la grafia àrab *dhāl* ذ, o sia la interdental fricativa sonora, com la *th* anglesa en mots com *this*. Altrament, ' representa la grafia 'ayn ع, constreta laringia sonora.

4. Sobre el darrer *sayyid* almohade valencià, continua sent obra de referència el treball d'Emilio MOLINA LÓPEZ, *Ceyt Abu Ceyt. Novedades y rectificaciones*, Almeria, 1977.

5. La *th* transcriu la grafia *thā'* ث, interdental fricativa sorda, la *z* castellana de *zapato*.

6. *Kh* per al so de la *khā'* خ, la postvelar fricativa sorda, la *j* castellana de *jorobado*.

paraules d'encoratjament. En una d'aquestes epístoles —deguda a la ploma d'Ibn Amīra— Zayyān explica a Abū Zakariyyā' que regna sobre Múrcia, Chinchilla, Llorca, Cartagena, Molina, Elx i Alacant. Els valís d'Alzira, Xàtiva i Dénia —important per a les conseqüències posteriors de la conquesta cristiana— ja no reconeixen l'autoritat del rei de Múrcia, i tampoc Oriola, que proclamà un visirat independent. Aviat Llorca s'aixecà en armes contra Zayyān, i Cartagena ho farà poc després. L'exrei de València també cercà l'entesa amb Castella, però fou debades.⁷ Finalment, Zayyān, incapaç de dreçar la situació, fugí de Múrcia a començaments de 1241 i es refugià al seu castell d'Alacant, que arribà a oferir a Jaume I a canvi de Menorca. A la capital del Segura, mentrestant, tornava a ser restaurada la dinastia hudita, però ara en la persona d'un oncle d'Ibn Hūd *al-Mutawakkil 'alà Allāh*, Muhammad ibn 'Alī ibn Hūd *Bahā' ad-Dawla* —'prosperitat de l'Estat'.

L'adveniment d'Ibn Hūd *Bahā' ad-Dawla* no significà, però, la restauració del poder central, que tot just anava més enllà de la ciutat de Múrcia, puix que els rebels a Zayyān no acabaren reconeixent-lo. Tanmateix, cal assenyalar-ho, controlava el Baix Vinalopó —Elx— i, sobretot, Crevillent, on un fill seu instaurà una dinastia d'arrais que perdurà en els primers temps de domini cristià.

Limitada la seva autoritat pels seus barons territorials, sense recursos per a assegurar la defensa del reialme, Ibn Hūd *Bahā' ad-Dawla* caigué a la primera de canvi, quan les avantguardes castellanques començaren a pessigar les fronteres murcianes. Era el moment de donar el *coup de grâce* definitiu i ratificar la lletra del tractat de Cazola (1179). Malgrat que l'esforç militar castellà estava centrat a les terres de l'alt i mitjà Guadalquivir, bastà una correguda de Pelai Pérez Correa i els seus cavallers santiaguistes per a conquerir amb facilitat Chinchilla en 1242 i que, el 15 de febrer de 1243, li fossin lliurades Galera, Huéscar, Orce, Cazalla i Cuevas de Almanzora (o Cuevas d'Almizrá), tot formant una falca entre Múrcia i Granada que esverà Ibn Hūd *Bahā' ad-Dawla*, que, prest, trameté una ambaixada de pau a Toledo. L'infant Alfons de Castella —futur Alfons X— portà personalment les negociacions: exigí el reconeixement com a sobirà de Ferran III tot mantenint la ficció d'un regne «moro» autònom i la meitat de les rendes del territori. Els hudites acceptaren, tot i que desconeixem les clàusules concretes de l'acord, i el pacte fou tancat a Alcaraz, el 2 d'abril (10 de *xawwāl* de 640);⁸ l'1 de maig els castellans, acabidillats per Alfons, entraven a Múrcia.

Ferran III i, doncs, el seu primogènit Alfons en el seu nom, es convertiren en «protectors» dels hudites i, cosa encara més important, Castella es comprometia a la defensa militar del soldanat. Contra qui? La resposta és òbvia: Ibn Hūd *Bahā' ad-Dawla* s'assegurava el control polític del territori, amenaçat per les dissensions internes, i Castella feria quasi de mort qualsevol aspiració catalanoaragonesa a Múrcia. De moment, ja era bastant, tot i que Alacant (en mans de Zayyān), Oriola, Cartage-

7. Datada a Múrcia, Zayyān envià una carta a Ferran III, escrita pel secretari del *mardaniš* Ibn 'Amīra, amb la intenció de subscriure un acord de pau. Zayyān, de més a més, té la intenció de trametre una ambaixada a la cort castellana per a discutir els termes del pacte. El fracàs d'aquesta legació, si finalment es produí, és potser la causa d'una segona carta, ara adreçada a la reina Berenguera, successora d'Alfons VIII i mare de Ferran III, una personalitat de gran influència a la cort del seu fill, en un intent a la desesperada de cercar la seva mediació. Sigui com sigui, si s'arribà a algun tipus d'entesa que desconeixem, el derrocament de Zayyān impedí la continuació de les negociacions. Les dues cartes han estat estudiades per Emilio MOLINA LÓPEZ, «El gobierno de Zayyān b. Mardaniš en Murcia (1239-1241)», *Miscelánea...*, núm. 7, i ressenyades a Emilio MOLINA LÓPEZ, «Murcia en el marco histórico del segundo tercio del siglo XIII (1212-1258)», a *Historia de la Región...*, p. 235-236.

8. Muhammad IBN 'ABD ALLĀH IBN AL-ABBĀR, *Kitāb at-takmila li-kitāb as-sila (Takmila-t-essila d'Ibn al-Abbar)*, text arabe d'après un manuscrit de Fès. I, *Complétant les deux volumes par F. Codera*, edició a cura d'Alfred Bel i Mohammed Ben Cheneb, Alger, 1920, p. 73. La data del tractat d'Alcaraz, a partir del text d'Ibn al-Abbār, la recull Emilio MOLINA LÓPEZ, «Murcia en el marco histórico del segundo tercio del siglo XIII (1212-1258)», a *Historia de la Región...*, p. 249. Ara bé, Ibn al-Abbār només indica la signatura d'un tractat de pau, no d'un acte de submissió o vassallatge.

na, Mula, Llorca, Aledo i Ricote no reconeixien ni l'hudita de Múrcia ni el pacte d'Alcaraz. Però, com a «protector» dels interessos hudites murcians, ara propis, Alfons podia intentar arribar més enllà: Xàtiva⁹ i, per què no?, també Alzira.¹⁰

Sobta la trigança de Jaume I a comprendre-ho. Fins al 26 de desembre de 1243 les seves hosts no entraren a Alzira (*Llibre dels feits*, cap. 329-332),¹¹ però Xàtiva, per la seva banda, li plantava cara i entrava en negociacions amb Alfons (*Llibre dels feits*, cap. 339-340),¹² que no s'estava d'avitual·lar els líders andalusins valencians meridionals, com al-Azraq, visir de les muntanyes de la Marina, que allargà la guerra fins a abril de 1245 i obligà Jaume I a acceptar una treva de tres anys. El rei catalanoaragonès, massa lligat —sembla ser— a la paraula dels seus avantpassats (el port de Biar era el límit del tractat de Cazola de 1179), continuà a la defensiva (debades foren els oferiments de Zayyān, que es mantingué independent a Alacant fins a 1247, mentre que Oriola encara trigà dos anys més a capitular); com a molt va fer una tímida incursió per la capçalera del Vinalopó (ocupació de Villena, Saix, Cabdet i Bugarra en contestació a la presència castellana a Ènguera, Moixent i Montesa). Els somics —així descrits al *Llibre dels feits*— de l'esposa hongaresa Violant i el compromís matrimonial de les dues filles majors —Violant i Constança— decidiren. Castella, doncs, havia guanyat la partida, deturant qualsevol velleïtat catalanoaragonesa d'expansió cap al sud a Almisrà (l'actual Camp de Mirra, a la vall de Biar), el 22 de març de 1244.¹³

9. Xàtiva, governada per Abū-l-Husayn Ahmad ibn 'Isà, mai no reconegué l'autoritat de Zayyān i s'uní al regne d'Ibn Hūd *al-Mutawakkil 'alà Allāh*, o sia, a Múrcia. Abū-l-Husayn Ahmad fou nomenat, fins i tot, *تقديم* —*taqdim* o adelantat— de Xàtiva, encarregat de la defensa de la frontera del Xúquer. Per una carta tramesa des de Xàtiva a Ibn Hūd *al-Mutawakkil 'alà Allāh*, sabem que l'emir murcià intentà arribar a alguna mena d'acord amb Jaume I, però que no ha deixat rastre a la documentació de la Cancelleria catalanoaragonesa. La notícia de la carta la recull Ibn al-Murābit, *Kitāb zawāhir al-fikār*, ms. 520 de la Biblioteca del Escorial, f. 94-95, i en dóna notícia Emilio MOLINA LÓPEZ, «Murcia en el marco histórico del segundo tercio del siglo XIII (1212-1258)», a *Historia de la Región...*, p. 214-215.

10. De fet, Alfons ho intentà, ja que trameté a la capital de la Ribera Alta Sancho Sánchez de Mazuelo amb la intenció de retre-la per a Castella. Des de la signatura d'Alcaraz, Alfons pretendrà la submissió de les terres del Xúquer que havien estat vinculades al regne dels Banū Hūd murcians. Sancho Sánchez de Mazuelo, arran d'Alcaraz, aconseguí la tinença de Peñas de San Pedro i tres castells dependents. Després del Tractat d'Almisrà que, de moment, posava fre a la disputa fronterera entre les corones catalanoaragonesa i castellana, l'infant Alfons premià els seus serveis amb la concessió de la vila de Cabdet i el castell de Montealegre. Vegeu Juan TORRES FONTES, «Del tratado de Alcaraz al de Almisra. De la tenencia al señorío (1243-1244)», *Miscelánea Medieval Murciana*, núm. 19-20 (1995-1996), p. 279-302. Sobre Sancho Sánchez de Mazuelo i la possessió de Cabdet, vegeu també José María SOLER GARCÍA, «Aportación al estudio del pleito de los Alhorines», a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, vol. III, València, 1976, p. 11-46.

11. El *Llibre dels feits* de Jaume I, obra fonamental per a la coneixença del seu regnat, fou publicat per primera vegada al taller de Joan Mei (València, 1557). Ha estat editat posteriorment per Marià Aguiló (Barcelona 1873), Josep Maria de Casacuberta (Barcelona, 1926-1962), Ferran Soldevila (*Les quatre grans cròniques*, Barcelona, 1971), MOLC (Barcelona, Edicions 62, 1982) i Jordi Bruguera (Barcelona, 1991). Coincidint amb el vuitè centenari del naixement de Jaume I, Jordi Bruguera ha preparat una edició amb text adaptat al català actual (Barcelona, 2008), com també han fet Francesc Machirant (Alzira, 2008) i Josep M. Pujol a partir de la versió francesa de Robert i Agnès Vinas (Palma, 2008), mentre que l'Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert ha editat en facsímil la de Mei (Alacant, 2008), la qual ja havia estat objecte d'una edició facsimilar a cura de Manuel Sanchis Guarner (València, 1978).

12. És el cas de Palomeque Ibáñez, germà del bisbe de Conca Gonzalo Ibáñez. El prelat, assabentat del setge de Xàtiva per Jaume I, envià el seu germà perquè entrés en converses secretes amb l'alcaid en nom de l'infant castellà Alfons. Jaume I, que, finalment, el descobrí, el féu penjar. Alfons recompensaria, després de l'acord d'Almisrà, el bisbe de Conca per aquesta acció i li donà les localitats de Novelda, Asp i Nompot (l'actual Montfort). Vegeu Juan TORRES FONTES, «Del tratado de Alcaraz al de Almisra. De la tenencia al señorío (1243-1244)», *Miscelánea...*, núm. 19-20, p. 286.

13. El Tractat d'Almisrà, d'una vigència de poc més de mig segle, fou qualificat per Joan Fuster d'«hipoteca intolerable sobre el futur de la Corona [la catalanoaragonesa]», en l'obra de referència del valencianisme modern: Joan FUSTER, *Nosaltres els valencians*, Barcelona, Edicions 62, 1962, p. 213. Fet i fet, confirmava l'*statu quo* sorgit d'Alcaraz, que fa exclamar amb orgull al cid espanyolíssim de la historiografia murciana, Juan Torres Fontes: «Desde Alcaraz, sin detención, el infante Alfonso se dirigió

LA MÚRCIA REBEL

Castella, però, transformà una aliança militar amb pagament de pària inclòs —un tribut que significava la meitat de les rendes del soldanat— en ocupació efectiva del territori. La imaginació d'alguns ha volgut veure en Alcaraz un principi de vassallatge, de reconeixement de la suprema senyoria del rei de Castella. Vaja! Del tractat n'hem pogut descobrir la data, fins i tot la conseqüència principal, però poca cosa més. Ibn Hūd *Bahā' ad-Dawla* mai no pretengué autoliquidar-se, políticament parlant, almenys d'antuvi. Com altres governants andalusins en moltes altres situacions de la història d'al-Àndalus després de la caiguda del califat cordovès, Ibn Hūd *Bahā' ad-Dawla* comprà l'ajut militar. Una altra cosa és que, obertes les portes de Múrcia sense resistència, Alfons pagués la confiança dels murcians amb la imposició de noves condicions com a senyor militar, inclosos el vassallatge del seu protegit i el repartiment del territori entre els seus, sobretot el pres per la força. Ibn al-Abbār no més parla d'un acord de pau, عقد الصلح —*‘aqd as-sulh*—,¹⁴ i Ibn ‘Idharī al-Marrakuxī d'un pacte amb els «cristians» a canvi d'un tribut anyal i la cessió de l'alcaçaba de Múrcia, que els «cristians» convertiren en el seu alcàsser.¹⁵

Però a aquella Múrcia, que encara reconeixia l'autoritat nominal d'un rei particular, li restava una basa per jugar. L'irredemptisme murcià estava representat en primer lloc pel fill destronat d'Ibn Hūd *al-Mutawakkil ‘alā Allāh*, Abū Bakr Muhammad *al-Wāthiq bi-llāh al-Mu‘tasim bi-hi* (l'Alboaquez de la *Crònica* d'Alfons X), que s'uní a Muhammad I de Granada quan aquest, ajudat per contingents marínides magribins, reinicià les hostilitats contra Castella en 1264. Muhammad *al-Wāthiq* aconseguí conquerir el poder a Múrcia mercè als contingents que li trameté el granadí, sota el comandament del gendre d'aquest, Abū Muhammad ‘Abd Allāh ibn Axqīlūla —o Escaiola.¹⁶ Atenció! Que la defecció dels Banū Axqīlūla serà determinant en la resolució de la crisi a favor dels castellans. Muhammad I, envalentit per les forces dissidents marínides que s'havien unit al seu exèrcit, més enllà de la sorpresa inicial a la regió de Jerez, mai no aconseguí de vèncer els castellans. A això s'uniren els problemes a la rereguarda, per l'aliança dels Banū Axqīlūla —arrais de Màlaga i Guadix— amb Alfons X. Abū Muhammad ‘Abd Allāh ibn Axqīlūla abandonà Múrcia; Ibn ‘Idharī, a l'*al-Bayān II*, diu que com a conseqüència d'un atac castellà, però la causa veritable foren els pactes amb Alfons X. Múrcia, doncs, restà desguarnida.

Altrament, Ibn Hūd *al-Wāthiq* s'embarcà en una curiosa aventura diplomàtica, que no ens estem

al reino de Murcia en donde llevó a cabo la ocupación de gran número de fortalezas y entre ellas la de la capital, con lo que aseguraba su dominio a la vez que rompía ilusiones y frenaba apetencias aragonesas sobre el territorio murciano.» *Olé!* Vegeu Juan TORRES FONTES, «Del tratado de Alcaraz al de Almisra. De la tenencia al señorío (1243-1244)», *Miscelánea...*, núm. 19-20, p. 281.

14. *Kitāb at-takmilā li-kitāb as-sila*, p. 73.

15. IBN ‘IDHARĪ AL-MARRAKUXĪ, *Kitāb al-bayān al-mughrib fī akhbār mulūk al-Andalus wa-l-Maghrib*, *Al-Bayān II*, traducció castellana d'Ambrosio Huici Miranda, Tetuan, 1953-1954, p. 287.

16. Ibn Hūd *Bahā' ad-Dawla* continuà mantenint la ficció d'un regne autònom murcià —arribà a encunyar moneda en nom del califa abbàsida de Bagdad— fins a la seva mort, esdevinguda amb posterioritat al 2 d'octubre de 1259, data en la qual confirma encara un privilegi d'Alfons X. Fou succeït pel seu fill Abū Ja‘far (1259/1260-abril? 1264) a qui seguí el fill d'aquest, Muhammad ibn Abī Ja‘far, destronat per Abū Bakr Muhammad *al-Wāthiq bi-llāh al-Mu‘tasim bi-hi* en l'esclat de la revolta contra Castella l'estiu de 1264. Segons l'autor —potser Ibn Abī Zar‘— d'*Adh-Dhakhīra as-saniyya fī ta‘rīkh ad-dawla al-marīniyya* (font del 1310, aproximadament, editada per ‘Abd Allāh al-Wahhāb ibn Mansūr, Rabat, 1972), p. 101, la revolta arribà fins a Oriola, la qual cosa és corroborada per un privilegi d'Alfons X que cita Antonio BALLESTEROS BERETTA, *Alfonso X el Sabio*, Barcelona, 1963, p. 373. Sobre la continuïtat dels Banū Hūd a Múrcia després d'Alcaraz continua sent imprescindible el treball d'Emilio MOLINA LÓPEZ, «Murcia en el marco histórico del segundo tercio del siglo XIII (1212-1258)», a *Historia de la Región...*, p. 255-261. També és interessant, malgrat el temps transcorregut des de la seva primera edició, l'obra de Mariano GASPÀR REMIRO, *Historia de Murcia...*, p. 291-303.

de ressenyar ací, la qual tindrà com a objectiu el papa. Potser com a líder de l'oposició a Muhammad ibn Abī Ja'far, potser ja rei, l'historiador de Tremissèn al-Maqqarī (segle XVII), a *Nafh at-tīb*, explica la missió del secretari d'Ibn Hūd *al-Wāthiq*, Abū Tālib ibn Sab'īn (germà del mestre sufí Abū Muhammad 'Abd al-Haqq ibn Sab'īn), a Roma, on s'entrevistà amb el papa —Climent IV?.¹⁷ El papa rebé l'emissari andalusí i escoltà les reclamacions contra l'incompliment dels pactes d'Alfons X amb els murcians. I poc més: què podia fer? Ara bé, si creiem al-Maqqarī, no estalvià elogis dedicats al savi sufí i germà de l'ambaixador: «Sabeu que el germà d'Abū Tālib és un home tan savi, que no hi ha entre els musulmans qui conegui Déu millor que ell.»¹⁸

Les falconades castellanques sobre la contrada granadina, sobretot les capitanejades per Nuño González de Lara, el «Cuervo Andaluz», que havia acudit en ajut dels Banū Axqīlūla rebels als Banū Nasr, obligaren finalment Muhammad I a negociar la pau. A la fi de l'estiu de 1265 (darrer dia d'agost, inicis de setembre segons Antonio Ballesteros, *Alfonso X*, p. 386), a Alcalá de Benzayde —Alcalá la Real—, els granadins capitularen, reconegueren la senyoria d'Alfons X i es comprometeren a fer efectiu un tribut de dos-cents cinquanta mil maravedisos de moneda de Castella. Muhammad I, però, no oblidà el seu aliat murcià i suplicà Alfons X perquè respectés la vida de Muhammad *al-Wāthiq*. El castellà acceptà de mala gana (*Crònica de Alfonso X*, cap. 14): «El rey de Granada pidió merced al rey don Alfonso mucho afincadamente, que desde que cobrase el reino de Murcia, que no matase a Alboaquiz. E como quiera que el rey oviese grand pesar desto quel rey de Granada le pidió, pero non pudo excusar de gelo otorgar.» Muhammad *al-Wāthiq*, sentint-se ara protegit, marxà a Santiesteban del Puerto (Jaén), entre finals d'octubre i principis de novembre de 1265, per a sotmetre's al rei castellà. De segur, ja coneixia els plans de Jaume I, que tenia l'exèrcit concentrat a Biar, d'envair Múrcia. Així, doncs, fugí de la crema a temps. Alfons X l'acolli i l'heretà entre cristians.

La rebel·lió murciana, tanmateix, encara persistí, malgrat que les possibilitats d'èxit eren, després de la pau entre Castella i Granada, gairebé impossibles. Tot i el tractat d'Alcalá la Real, ni Alfons X abandonà els arrais rebels de Màlaga i Guadix ni Muhammad I abandonà del tot els murcians. És veritat que la rebel·lió havia estat definitivament escapçada amb la fugida de Muhammad *al-Wāthiq*, però encara es mantingué una guarnició granadina a l'alcàsser murcià.

Resulta sorprenent que en una situació tan crítica ningú fes cap moviment a Múrcia, i si existí no en tenim constància, per a deturar el conflicte, puix que la causa murciana, sense forces efectives que la defensessin, estava irremissiblement condemnada al fracàs des que Muhammad I arribà a un acord amb el rei de Castella. En 1243, la situació no era tan conflictiva i els Banū Hūd negociaren. En canvi, ara, en 1265, una Múrcia sumida en el desgovern sembla que s'aferrava a la resistència a ultrança.

LA CAMPANYA MILITAR DE JAUME I

Jaume I tingué per primer cop coneixement de la rebel·lió de Granada i Múrcia quan rebé en juny de 1244 una lletra (duta per Bertran de Vilanova, senyor de Navarrés, a qui tornarem a veure en la campanya murciana) de la seva filla i reina de Castella, Violant, que l'informava de l'inici de les hostilitats i li suplicava ajut (*Llibre dels feits*, cap. 379). El rei catalanoaragonès, convençut que calia inter-

17. Climent IV (Guiu Folc) fou investit cap de l'Església, després de quatre intensos mesos de conclave, el 3 de febrer de 1265. Fou el campió de la causa angevina a Itàlia.

18. Aquesta ambaixada, del tot inusual, ja la descriu Mariano GASPÀR REMIRO a *Historia de Murcia...*, p. 300-301. Pràcticament en els mateixos termes, sense afegir-hi res de nou, l'explica Emilio MOLINA LÓPEZ, «Murcia en el marco histórico del segundo tercio del siglo XIII (1212-1258)», a *Historia de la Región...*, p. 258-260.

venir-hi, de seguida reuní el seu consell per a debatre què fer. Primera ensopagada: el consell, reunit a Osca i del qual formaven part l'abat de Montaragó, el bisbe d'Osca, el fill natural del monarca Ferran Sanxis de Castre, Bernat Guillem d'Entença, Eiximèn Peres, Gonçal Peres i l'ardiaca de València, no està per la qüestió —almenys com el rei la interpretava— i els presents suggereixen que, en cas de fer efectiu l'ajut, sigui per a «cobrar lo rei los torts que el rei de Castella li fa» (*Llibre dels feits*, cap. 380) i reivindicar Requena, vila en disputa entre els uns i els altres. Debades fou la presa de posició del consell; Jaume I decidí enviar un exèrcit a Múrcia sense demanar d'antuvi res a canvi al seu gendre i tot seguit convocà a Corts catalans i aragonesos per a finançar l'expedició. Si en 1244 foren els plors de la reina, ara era la sollicitud de la filla, atemorida per l'envergadura que havia pres la rebel·lió a Andalusia, la que condicionava la decisió de Jaume I, disposat a auxiliar el seu gendre debades. De franc? La decisió, finalment, era política. El rei argüí tres raons per a auxiliar el castellà: la família en primer lloc, però no era la més important; la necessitat de contestar positivament per les conseqüències que una resposta negativa podria tenir per a les relacions futures de Catalunya i Aragó amb Castella, un argument que degué pesar i molt a Jaume I; i, finalment, dur la guerra contra els sarraïns més enllà de les fronteres catalanoaragoneses abans que haver de lluitar —davant una eventual derrota dels castellans— en casa pròpia.

Veritablement, Alfons X demanà l'ajut al seu sogre *motu proprio*? Potser sí; així ho vol fer constar Jaume I amb l'exemple del vi aigualit de la seva crònica (cap. 382). Ara bé, fora de la sorpresa inicial, Muhammad I de Granada no es mostrà com el rival tan temible que se suposava i l'ajut marinada fou francament escàs: només els exiliats *ghuzā* (plural de *ghazīn* 'invasor, conqueridor', amb el significat ací de guerrer islàmic) comandats per Abū Tābit 'Āmir ibn Idrīs i el seu germà Muhammad. Aproximadament només tres milers de combatents. Les hostilitats s'iniciaren entre abril i juny de 1264,¹⁹ tot i que l'alcassaba de Jerez, ocupada pels castellans, no capitulà fins el 8 d'agost.²⁰ Muhammad I intentà infructuosament acostar-se a Sevilla. El 22 de setembre els castellans recuperaren Medina Sidonia i el 9 d'octubre Alfons X entrava a Jerez i cap a la fi de l'any tota la Frontera tornava a exhibir els penons de Castella i Lleó. La rebel·lió, doncs, havia fracassat al seu front oriental i ara la guerra es traslladava a l'interior de les terres dels Banū Nasr. Ara bé, aleshores Jaume I ja havia compromès la seva paraula i es mostrava disposat a ajudar el seu gendre malgrat la poca disposició dels seus súbdits a seguir-lo en l'aventura.

I amb un gran enrenou, els catalans, reunits en Corts a Barcelona, s'hi neguen. La incipient maquinària del pactisme s'engega: satisfacció de greuges per una banda i demanda de mercès per una altra. Passen els mesos i del finançament de l'exèrcit res de res. El rei, fart, pega l'espantada i marxa de la sala de corts indignat. Els catalans rectifiquen i, el 23 de novembre, voten la imposició del bovatge (tribut que grava la possessió de bous) per a finançar l'expedició. El rei rep la notícia a Lleida estant, camí de l'Aragó.

El regne de ponent encara oferirà més resistència a les pretensions del seu sobirà. A les corts de Saragossa —desembre de 1264— el rei s'obsessiona amb el bovatge, que els aragonesos diuen desconèixer, i les corts acaben —si em permeteu l'expressió— com el ball de Torrent. No valgué ni la presència d'un frare visionari, tot molt teatral, alertant sobre els perills de la revolta andalusina. I als aragonesos, què? No era Jaume I el rei que els havia privat de la possessió de València? I què em dieu dels límits entre Aragó i Catalunya? I per acabar-ho d'apanyar, el fill bord del rei, Ferran Sanxis de

19. Antonio BALLESTEROS BERETTA, *Alfonso X el Sabio*, p. 370.

20. 13 de *xawwāl* de 662, segons indica l'*Adh-Dhakhīra*, p. 101.

Castre, acabdillant el descontentament al costat del seu sogre Eiximèn d'Urrea, que és qui fa d'interlocutor amb el rei. Indignat, Jaume I pronuncià aquell cèlebre discurs (*Llibre dels feits*, cap. 392):

Gran meravella ens donam de vosaltres, car sots dura gent d'entendre raó, car bé deuriets guardar lo negoci qual és, e deuriets guardar si ho fem nós per bon enteniment o per mal; car creem per cert que null hom no ens poria en mal guardar açò, car nós ho fem la primera cosa per Déu, la segona per salvar Espanya, la terça que nós e vós hajam tan bon preu e tan gran nom que per nós e per vós és salvada Espanya.

Maria Santíssima, «per Déu i per Espanya»! Evidentment, Jaume I desconeixia el partit que podrien traure a les seves paraules en els segles esdevenidors. Però continuem amb la catilinària dirigida a la noblesa aragonesa:

E, fe que devem a Déu, pus aquells de Catalunya, que és lo mellor regne d'Espanya, el pus honrat e el pus noble, per ço car hi ha quatre comtes, ço és lo comte d'Urgell, e el comte d'Empúries, e el comte de Foix, e el comte de Pallars; e ha-hi rics hòmens, que per un que aquí n'haja [a Aragó] n'ha quatre en Catalunya, e per un cavaller n'ha en Catalunya cinc, e per un clergue que ací haja lla n'ha deu, e per un ciutadà honrat n'ha en Catalunya cinc. E pus aquells de la pus honrada terra d'Espanya no es volgren guardar de dar a nós del llur, vosaltres que tenits nostra honor, qui trenta míllia, qui vint míllia, qui quaranta míllia sous, bé, ens deuriets ajudar, e majorment car tot se romandria en vós, ab més que nós vos hi anadiríem del nostre.

Els nobles aragonesos es confederen contra les pretensions del rei i es reuneixen a Alagó i a Mallén per a desafiar-lo. Jaume I, urgit per les necessitats bèl·liques (si es descuida s'acaba la guerra sense haver posat ni un soldat sobre el camp de batalla), s'enfronta a Montsó contra els sollevats, als quals venç i, finalment, arriba a una treva amb ells a mitjan juny de 1265; però, d'anar a Múrcia, ni pensar-ho. El rei no podia esperar més si no volia fer tard. Tanmateix, a la fi de l'estiu, Jaume I encara estava aqueferat a l'Aragó, tot cercant suport per a l'empresa. Finalment, només pogué comptar amb l'ajut de Balasc d'Alagó i una companyia de sis-cents cavallers a tot estirar. A mitjan octubre és a Terol, des d'on tramet missatge als catalans (els seus fills Pere i Jaume, Ramon de Cardona i Ramon de Montcada) de trobar-se a València prest «ab ço que haver posquessen» (*Llibre dels feits*, cap. 406). A mitjan novembre, l'exèrcit era a Biar, al límit meridional del regne.²¹ En definitiva, tot just dos milers de combatents. Aleshores, però, Muhammad I ja havia arribat a una entesa amb Alfons X (Alcalá aleshores de Benzayde, ara la Real, agost-setembre de 1265) i la rebel·lió d'Ibn Hūd *al-Wāthiq* ja era història.²²

Però l'ajut catalanoaragonès no s'havia limitat a la campanya capitanejada pel rei que ara s'iniciava. Les incursions hostils s'havien produït, fins i tot per mar, ja que no debades a un dels fills bords del rei, Pere Ferrandis d'Híxar, se li havia encomanat un estol de galeres (una de les quals noliejada

21. Posar l'exèrcit en campanya, però, necessità de preparatius inacabables, com bé demostra Robert I. BURNS, «The Crusade Against Murcia: Provisioning The Armies of James The Conqueror», a *Jews, Muslims and Christians In and Around the Crown of Aragon. Essays in Honour of Professor Elena Lourie*, Leiden, Brill, 2004, p. 35-73.

22. Sobre la guerra entre Granada i Castella de 1264-1265, continua mantenint actualitat l'anàlisi d'Antonio BALLESTEROS BERETTA, *Alfonso X el Sabio*, p. 362-417. Altrament, també és interessant, tot i que l'àmbit cronològic és més ampli, l'estudi de Miguel Ángel MANZANO RODRÍGUEZ, *La intervención de los benimerines en la Península Ibérica*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1992, p. 3-8.

pel bisbe de Barcelona),²³ per a combatre els sarraïns molt abans —febrer de 1264— de la demanda oficial d'ajut castellana de juny. De més a més, no podem obviar les dues falconades encapçalades per l'infant primogènit Pere, de març (Muntaner i Desclot, amb proves documentals sobre la seva organització) i juny (només en dóna notícia Muntaner), que prepararen el passeig triomfal del rei Conqueridor per terres de l'aleshores conegut com a regne de Múrcia.²⁴ Villena, Elda, Petrer, Nompot (Montfort), Alacant, Elx, Oriola és l'itinerari seguit per una host que no trobà cap dificultat per a imposar-se a una població autòctona que només esperava l'arribada de l'exèrcit conqueridor per a retre-s'hi.²⁵

Potser algun problema menor: la negativa dels petrerencs de sotmetre's a Jofré de Loaisa; també la dels villenencs quan, després de l'entrevista d'Alcaraz entre Jaume I i Alfons X, no volgueren obrir la porta a l'infant Manuel, senyor de la vila; i, sobretot, el conat de batalla prop d'Alhama, en una cavalcada que arribà fins allà i que escoltà l'arenga que Bertran de Vilanova dirigí a la host presta per al combat, la qual —veges tu!— tant de maldecap dóna als detractors de les glòries militars catalanes: «Cavallers de Catalunya! Catalans! Fe que devets a Déu, membre-us qui és vostre senyor, car hui és mester que tal cosa façam, que tot lo món parle del bé que nós farem» (*Llibre dels feits*, cap. 428). La batalla, finalment, no es produí, perquè el contingent granadí aconseguí de refugiar-se a l'empara de les muralles d'Alhama.

La retirada d'Alhama, però, no agradà als cavallers de la host, àvids de botí, en una campanya que resultava massa tranquil·la i, doncs, ruïnosa. Nogensmenys, Jaume I aconseguí imposar el seu criteri i marxar a Alcaraz (desembre de 1265),²⁶ el lloc del pacte entre murcians i castellans de 1243, on l'esperava —amatent a qualsevol moviment del sogre— el seu gendre i rei de Castella Alfons X. Allà, amb l'amistançada de Jaume I Berenguera Alfonso per entremig, els dos reis parlaren del «feït dels sarraïns», una entrevista que s'allargà vuit dies «ab gran alegria e gran deport» (*Llibre dels feits*, cap. 432).

«E quan lo rei [Alfons X] nos vi, fo molt alegre e molt pagat de la nostra venguda.» I veges! No podia ser d'una a altra manera, almenys en les formes. Acabada la guerra amb Muhammad I i extingida la revolta a la vall del Guadalquivir, ara la presència de Jaume I a Múrcia no devia ser-li del tot grata: i si el cabdill de catalans i aragonesos amagava altres intencions? La presència, doncs, del rei de Castella a les fronteres murcianes no era pas gratuïta. De més a més, l'esquer de Berenguera Alfonso tampoc no era debades. Esquer? I tant! Ai dels homes *de femnes!* El pare de Jaume I, Pere I el Catòlic, ho era i ell també. Una debilitat que, convenientment utilitzada, podia donar fruit polític; i la relació amorosa —adúltera— del rei de Catalunya i Aragó amb la jove cosina germana d'Alfons X, feta pública ben aviat, acabaria per enterbolir la relació de la Corona amb el papat.

23. Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1918, p. 347. N'hi ha una segona edició del 2007.

24. No ens podem estar de citar ací les dues monografies que descriuen el desenvolupament de la campanya murciana de Jaume I. La primera, per ordre d'aparició, és la deguda a la ploma del castellaníssim Juan Torres Fontes, que dedica tot un llibre a infravalorar l'empresa del rei Conqueridor: Juan TORRES FONTES, *La reconquista de Murcia en 1266 por Jaime I de Aragón*, Múrcia, Diputació de Múrcia, 1967 (segona edició de 1987). L'altra, la de qui açò escriu: Josep-David GARRIDO, *Jaume I i el regne de Múrcia*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1997 (segona edició de 2006). El seguí Josep-David GARRIDO, *La conquesta del sud valencià i Múrcia per Jaume II*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2002, o sia, l'empresa del nét de Jaume I, que recollí els fruits de la llavor plantada pel seu avi.

25. Una descripció detallada d'aquest itinerari a: Josep-David GARRIDO, «De Villena a Múrcia. La conquesta de les terres del sud d'Alacant», a *Les rutes de Jaume I*, València, 2008, edició a cura d'Enric Guinot i Josep Torró, ruta 3, p. 65-96.

26. Per un error involuntari, a Josep-David GARRIDO, *Jaume I i el regne...*, p. 97, dic «novembre de 1265» amb referència a la data de l'entrevista d'Alcaraz entre Jaume I i Alfons X. Una errata que, per raons alienes a mi, no s'esmenà a la reedició.

Després de Nadal i d'Any Nou, que passà a Oriola amb Berenguera, Jaume I inicià formalment el setge de la capital murciana. En un mes la ciutat capitulà, després que els seus habitants, que portaren les negociacions directament amb el rei catalanoaragonès, es desfessin de la guarnició granadina de l'*al-Qasr al-Kabīr*. A partir del dia 3 de febrer els documents de la cancelleria ja no vénen datats «in obsidione Murcie», sinó a Múrcia.²⁷

La conseqüència més important de tot plegat, ultra els maldecaps que suposà a Jaume I engegar la campanya, fou que des d'aleshores Múrcia deixava de ser per sempre un regne moro, sarraí —o mudèjar, si preferiu la paraula posada de moda pels historiadors. Ja ho hem dit abans, Múrcia no era pas Granada, l'autonomia era del tot impossible, no posseïa cap poder autòcton capaç de defensar-la. El «rei moro de la Reixaca» no era el sobirà de l'Alhambra; fou, sobretot, una ficció perquè el rei de Castella es vantés de tenir vassalls amb títol de rei. I, en definitiva, la nova onada repobladora que hi portà Jaume I reconvertí l'antic soldanat en territori, ara sí, cristià. Però, d'on vingueren els nous habitants? La *Crònica* d'Alfons X (cap. 16) ho deixa ben clar: «E porque non podía haver gentes de la su tierra que los poblasen, vinieron y e poblaron muchos catalanes de los que eran venidos a poblar en el reino de Valencia.» O, com diu Muntaner (*Crònica*, cap. 17): «E com la dita ciutat [Múrcia] hac presa, poblà-la tota de catalans, e així mateix Oriola e Elx, e Alacant e Guardamar, Cartagènia e en los altres llocs; sí que siats certs que tots aquells qui en la dita ciutat de Múrcia e en los davant dits llocs són, són vers catalans e parlen de bell catalanesc del món; e són tots bons d'armes e de tots fets.»

Alfons X, potser massa confiat, deixà fer, i potser Jaume I, en el seu capteniment, dissimulava interessos inconfessables. Perquè, certament, un regne ocupat pels seus naturals, poc o no res seria fidel al rei dels altres i en cas de conflicte veuríem què passava. En definitiva, Jaume I pacificant Múrcia es guardava un as polític de gran valor a la màniga i obria les possibilitats a futures reivindicacions, que no trigarien a escaure's, per a trencar per sempre l'acord d'Almisrà de 1244, en el qual Alfons X negocià des d'una posició de força. Seria possible tornar al vell somni de Ramon Berenguer IV d'estendre els límits del casal de Barcelona fins a Múrcia?

MÚRCIA I L'AFER DE SICÍLIA

Altrament, la campanya de Múrcia fou l'excusa perfecta de Jaume I per inhibir-se en la defensa del seu consogre sicilià. I és que la política internacional del casal de Barcelona acaronava altres objectius. El 13 de juny de 1262, a Montpeller, contra vent i marea, Jaume I havia casat el seu primogènit Pere amb Constança d'Hohenstaufen, filla del rei sicilià Manfred, convertit en príncep del mal per Roma. Debades foren els advertiments i les comminacions d'Urbà IV, en una carta terrorífica (abril de 1262). Tampoc no agradà a Alfons X, amb pretensions al tron imperial, que arribà a etzibar al seu sogre: «Ningún hombre del mundo tan grande tuerto nunca recibió de otro como nos recibriemos de vos.» Ai las! I ja no diguem la intranquillitat de la cort de França, primera implicada en la lluita del papat contra els Hohenstaufen sicilians.

Jaume I, que no era aliè a les crítiques, volgué presentar-se com a intercessor entre l'Església i el bescantat rei sicilià. L'empresa era impossible i el rei català bé que ho sabia, perquè Roma volia el cap de Manfred servit en safata. Així les coses —potser per guardar les aparences—, el rei català ho inten-

27. Robert I. Burns suggereix, però, que la capitulació es produí entre el 15 i el 19 de febrer. Vegeu Robert I. BURNS, «The Crusade Against Murcia: Provisioning The Armies of James The Conqueror», a *Jews, Muslims...*, p. 63-64.

tà i trameté a la cort papal el seu ambaixador, ni més ni menys —segons Zurita— que Ramon de Penyafort. Fou, evidentment, debades.

Les noces sicilianes també tingueren repercussió a França, però el matrimoni projectat entre la infanta Elisabet i l'hereu francès Felip, finalment, també fou celebrat i Lluís IX tragué bon partit del Tractat de Corbeil (1258). Jaume I, a més a més, es comprometé a reconèixer públicament que no ajudaria «el noble baró Manfred, príncep memorable» contra l'Església i que la renúncia del casal de Barcelona a Provença era sincera. Així les coses, l'enllaç tingué lloc. Sense cap contrapartida i atabalat d'exigències, Jaume I regalava a França una basa que podria ser utilitzada contra el seu llinatge en un futur. Sí, és cert, Jaume I cercava l'entesa i la pau, però, alerta!, el seu fill era casat amb la filla i hereva del —maleït per Roma— rei sicilià.

La situació a Provença era difícil. L'oposició a Carles d'Anjou era ferma, encapçalada per Hug dels Baus i Bonifaci de la Castellana. Al bell mig, Montpeller, però Jaume I no pogué ni un dit. L'oportunitat de fugir de la crema li vingué quan esclatà la rebel·lió de Granada i Múrcia, i Jaume I, és clar!, l'aprofità.

Ara a Urbà IV el succeí Guiu Folc (Climent IV, 1265-1268), totalment lliurat a la voluntat de França, que el 21 de juny de 1265 féu efectives les amenaces contra Manfred i concedí el regne sicilià a l'angeví Carles. No era casualitat: l'únic suport de Manfred —el seu consogre— estava aleshores capficat en la preparació de la campanya contra Múrcia. Carles d'Anjou podia, doncs, actuar a pler. En febrer de 1266, quan Jaume I entrava triomfant a Múrcia, Manfred fou derrotat i mort a Benevent i Carles es convertí en el nou rei de Sicília. Una nova potència sorgia a la Mediterrània, amb ambicions fins i tot de prendre la corona bizantina, l'Imperi angeví de Carles I de Sicília i Provença.

Però el triomf de Carles, que ratificà amb la victòria sobre el darrer dels Hohenstaufen, el príncep Conradí, a Tagliacozzo (agost de 1268), obria les portes a les aspiracions del fill de Jaume I a Sicília. En definitiva, morts Manfred i el nét de Frederic II, només restava Constança —la muller de l'infant Pere— com a dipositària de l'herència de la casa de Suàbia i, alhora, cap del partit gibel·lí a Itàlia. La jugada, doncs, era perfecta. En definitiva, l'expansió catalana a la Mediterrània —ja ordida per Jaume I— depenia de l'entronització de Constança a Sicília i això, evidentment, passava per la mort de Manfred sense cap més hereu que la seva filla. Així, el futur demostrà que no anaven errats Lluís IX i Carles d'Anjou en rebutjar el matrimoni de Pere de Catalunya-Aragó i Constança de Sicília. A Jaume I, tanmateix, ningú no li pogué retreure res. Era a Múrcia. Ell, si més no, s'havia plegat sobre el paper —amb probables segones intencions— a les exigències del papat i de França, mentre que Manfred havia estat abandonat al seu tràgic destí. De moment, no féu res més; altra cosa seria, en l'esdevenidor, l'hereu catalanoaragonès, que arplegà el fruit de la llavor plantada pel seu progenitor.